

Osamostaljivanje mladih sa iskustvom alternativnog staranja: kvalitativni uvid u socijalnu isključenost i tranziciju ka odraslom dobu

Branislava B. Popović Ćitić^{a*}, Ana S. Paraušić Marinković^{b**},
Dragana M. Bogičević^{a***}, Lidija S. Bukvić^{a****}

^a Univerzitet u Beogradu – Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, Beograd, Srbija

^b Univerzitet u Beogradu – Fakultet bezbednosti, Beograd, Srbija

Uvod: Socijalna isključenost mladih predstavlja složen i višedimenzionalan proces koji posebno pogađa mlade sa iskustvom alternativnog staranja. Tokom tranzicije ka odraslom dobu ovi mladi suočavaju se sa kumulativnim obrazovnim, ekonomskim i psihosocijalnim izazovima, koji mogu ograničiti njihove razvojne i participativne mogućnosti. *Cilj:* Cilj ovog rada je analitičko sagledavanje iskustava, percepcija i potreba mladih u riziku od socijalne isključenosti u oblastima ličnog razvoja, obrazovanja i zapošljivosti, kao i građanskog učešća, posmatranih iz perspektive samih mladih. *Metod:* Istraživanje je sprovedeno primenom kvalitativnog, eksploratornog istraživačkog dizajna. Podaci su prikupljeni putem jedne fokus-grupne diskusije sa deset mladih uzrasta od 15 do 25 godina sa iskustvom alternativnog staranja, kao i dopunskog individualnog intervjua. Podaci su analizirani primenom tematske analize. *Rezultati:* Rezultati ukazuju da se finansijska nestabilnost izdvaja kao centralna međusektorska tema koja utiče na različite aspekte života učesnika. Identifikovani su izazovi povezani sa ličnim razvojem i psihosocijalnim funkcionisanjem, prekidima u obrazovanju, neizvesnim tranzicijama ka zapošljavanju, kao i niskim nivoom poverenja u institucionalne oblike građanskog učešća. Istovremeno, u iskazima mladih prepoznate su strategije samooslanjanja, koje, iako omogućavaju funkcionisanje u nepovoljnim uslovima, mogu imati i ograničavajuće efekte, otežavajući traženje i prihvatanje podrške. *Zaključak:* Nalazi ukazuju na značaj integrisanih, fleksibilnih i participativnih pristupa u radu sa mladima u riziku od socijalne isključenosti, koji istovremeno prepoznaju kapacitete mladih,

Korespondencija: Branislava Popović Ćitić, bpc@fasper.bg.ac.rs

* <https://orcid.org/0000-0002-1076-5838>

** <https://orcid.org/0000-0002-7880-7379>

*** <https://orcid.org/0009-0007-0388-2968>

**** <https://orcid.org/0000-0001-8161-1337>

Napomena: Rad je nastao u okviru projekta „Routes for Fostering Sense of Initiative and Active Citizenship among Disaffiliated Youth – YOUTH IN ROUTE”, finansiranog od strane programa Erasmus+ Evropske unije, ugovor broj 2024-2-BE04-KA220-YOU-000276965.

ali i adresiraju strukturna ograničenja koja oblikuju njihove životne okolnosti, uz poseban doprinos uvidima iz perspektive samih mladih.

Ključne reči: socijalna isključenost, osamostaljivanje, alternativno staranje, kvalitativno istraživanje, fokus grupe

Uvod

Socijalna isključenost mladih predstavlja složen i višedimenzionalan proces koji se ispoljava kroz ograničen ili prekinut pristup obrazovnim, ekonomskim, institucionalnim i socijalnim resursima, ali i kroz slabljenje društvenih veza i osećaja pripadnosti zajednici, čime se ova populacija čini posebno ranjivom u periodu tranzicije ka odraslom dobu (Levitas et al., 2007; Silver, 1994). Za razliku od pristupa koji siromaštvo posmatraju isključivo kroz ekonomsku prizmu, koncept socijalne isključenosti obuhvata i simboličke, relacione i institucionalne dimenzije društvenog funkcionisanja. U populaciji mladih ovi procesi često imaju kumulativni karakter i manifestuju se kroz međusobno isprepletene nepovoljne ishode u oblastima obrazovanja, zapošljavanja i socijalne participacije (Eurofound, 2012; Furlong, 2006). Ovakva kumulacija nepovoljnih ishoda posebno dolazi do izražaja u periodu kada se od mladih očekuje preuzimanje odraslih društvenih uloga, često bez adekvatnih resursa i podrške (Furlong, 2013; Häggman-Laitila et al., 2018).

U tom kontekstu, posebna ranjivost mladih u riziku od socijalne isključenosti dolazi do izražaja tokom tranzicije ka odraslom dobu. Ovaj period podrazumeva donošenje ključnih životnih odluka u uslovima produženih obrazovnih putanja, nesigurnih oblika zapošljavanja i slabljenja institucionalne podrške. Takvi uslovi dodatno otežavaju proces osamostaljivanja, naročito kod mladih bez stabilnih porodičnih i socijalnih oslonaca (Arnett, 2000; Walther, 2006). Iz ove perspektive socijalna isključenost mladih ne može se svoditi na individualni neuspeh, već se mora posmatrati kao rezultat međudejstva ličnih karakteristika i šireg društvenog i institucionalnog konteksta.

Posebno ranjivu grupu unutar populacije mladih u riziku od socijalne isključenosti čine oni sa iskustvom alternativnog staranja, odnosno koji su odrastali u rezidencijalnim ustanovama ili hraniteljskim porodicama. Brojna istraživanja ukazuju da se ovi mladi, nakon izlaska iz sistema socijalne zaštite, češće suočavaju sa prekidima u obrazovanju, slabijim obrazovnim postignućima, nestabilnim socijalnim mrežama, kao i povećanim rizikom od siromaštva i nezaposlenosti (Brady et al., 2025; Courtney & Dworsky, 2006; Stein, 2006). Ovakvi ishodi često su povezani sa nedostatkom kontinuirane podrške tokom procesa osamostaljivanja, ograničenim pristupom mentorskim i savetodavnim uslugama, kao i slabim socijalnim mrežama. Ovi nalazi ukazuju da mladi sa iskustvom alternativnog staranja predstavljaju jednu od najranjivijih grupa u procesu osamostaljivanja, kod koje se strukturni i individualni rizici međusobno pojačavaju.

Pored ovih strukturnih ograničenja, značajnu ulogu u procesu socijalne isključenosti mladih sa iskustvom alternativnog staranja imaju i psihosocijalni aspekti, poput iskustava stigmatizacije, vršnjačkog nasilja i emocionalne nesigurnosti (Munro et al., 2011; Sánchez-Padilla et al., 2025). U uslovima nedostatka stabilnih odnosa oni često razvijaju strategije samooslanjanja, kao načine korišćenja sopstvenih resursa u okolnostima ograničene dostupnosti spoljašnje podrške. Ove strategije mogu se posmatrati kao adaptivni odgovori na strukturni nedostatak kontinuirane podrške, ali istovremeno imaju ambivalentne posledice: s jedne strane, doprinose funkcionisanju u nepovoljnim uslovima i jačanju ličnih kapaciteta, dok, s druge, mogu otežati traženje i prihvatanje pomoći. Ovakvi obrasci ukazuju na kontekstualno uslovljene procese rezilijentnosti, koji se u savremenim teorijskim pristupima razumeju kao dinamični procesi koji se razvijaju u interakciji pojedinca i okruženja, u zavisnosti od dostupnosti protektivnih faktora, poput podržavajućih odnosa, pozitivnih obrazovnih iskustava i prilika za aktivno učešće u zajednici (Masten, 2014; Ungar, 2011; van Breda & Reuben, 2025). Iz takvog razumevanja proizlaze važne implikacije za praksu rada sa mladima, koje ukazuju na potrebu za pristupima koji istovremeno prepoznaju njihove kapacitete, ali i aktivno adresiraju ograničenja koja proizlaze iz strukturnih i institucionalnih uslova.

U skladu sa modelima pozitivnog razvoja mladih, naglašava se značaj jačanja socioemocionalnih kompetencija, funkcionalnih veština, participacije i povezanosti kao ključnih činilaca uspešne socijalne integracije (Lerner et al., 2005). U tom okviru prisustvo mentora, vršnjačke podrške i stabilnih odraslih figura pokazuje se posebno važnim u procesu izgradnje identiteta i planiranja budućnosti. Za mlade sa iskustvom alternativnog staranja ovakvi oblici podrške imaju poseban značaj, jer često predstavljaju ključni izvor stabilnih odnosa i kontinuiteta u uslovima fragmentisanih životnih putanja.

U skladu sa tim, kvalitativni i participativni istraživački pristupi imaju posebnu vrednost u proučavanju socijalne isključenosti jer omogućavaju uvid u subjektivna iskustva, značenja i strategije suočavanja koje mladi razvijaju u odnosu na sopstvene životne okolnosti (Creswell & Poth, 2018). Za razliku od dominantno deficitnog pristupa, ovakva istraživanja omogućavaju prepoznavanje snaga, rezilijentnosti i resursa mladih, kao i kontekstualnih faktora koji mogu podstaći njihov razvoj. Međutim, uprkos rastućem broju istraživanja u ovoj oblasti, subjektivne perspektive mladih sa iskustvom alternativnog staranja ostaju nedovoljno istražene, posebno u pogledu njihovog razumevanja sopstvenih potreba, izazova i resursa u procesu osamostaljivanja, kao i načina na koji ova iskustva oblikuju njihove razvojne putanje (Taylor et al., 2024). Postojeća istraživanja dominantno se fokusiraju na objektivne ishode tranzicije, dok su značenja koja mladi pridaju sopstvenim iskustvima ređe predmet analize.

Cilj

Cilj ovog rada je da se, primenom kvalitativnog istraživačkog pristupa, analitički sagledaju iskustva, percepcije i potrebe mladih u riziku od socijalne isključenosti u oblastima ličnog razvoja, obrazovanja i zapošljivosti, kao i građanskog učešća, sa posebnim fokusom na njihove subjektivne interpretacije. Istraživanje se zasniva na analizi fokus-grupne diskusije sa mladima sa iskustvom alternativnog staranja, realizovane u okviru participativnog procesa. Dobijeni nalazi doprinose boljem razumevanju specifičnih izazova sa kojima se suočavaju, kao i unapređenju praksi i razvoju podržavajućih intervencija u oblasti rada sa mladima tokom procesa osamostaljivanja.

Metod

Istraživanje je sprovedeno primenom kvalitativnog eksploratornog dizajna, u cilju analitičkog razumevanja iskustava, percepcija i potreba mladih u riziku od socijalne isključenosti. Kvalitativni pristup izabran je zbog mogućnosti da obuhvati složenost subjektivnih iskustava i kontekstualnih faktora koji oblikuju životne putanje mladih, što je od posebnog značaja u istraživanjima ranjivih društvenih grupa (Creswell & Poth, 2018). Dizajn istraživanja imao je konsultativni i participativni karakter, u cilju uključivanja perspektiva mladih u proces generisanja znanja.

Istraživanje je sprovedeno u Beogradu, u okviru aktivnosti omladinskog kluba koji okuplja mlade sa iskustvom alternativnog staranja. Učestvovalo je ukupno deset mladih uzrasta od 15 do 25 godina sa iskustvom alternativnog staranja, uključujući boravak u rezidencijalnim ustanovama i odrastanje u hraniteljskim porodicama. Struktura uzorka obuhvatala je sedam mladića i tri devojke, pri čemu je deo učesnika pripadao romskoj populaciji. Pripadnost romskoj populaciji u ovom istraživanju nije razmatrana kao zasebna analitička kategorija, već kao deo šireg konteksta socijalne ranjivosti učesnika, u skladu sa ciljem istraživanja. Uzorak je formiran namernim odabirom, radi uključivanja mladih sa relevantnim iskustvima u vezi sa socijalnom isključenošću i tranzicijom ka odraslom dobu (Patton, 2015). Veličina uzorka i njegov sastav nisu bili usmereni ka statističkoj reprezentativnosti, već ka dobijanju bogatih i kontekstualizovanih kvalitativnih podataka.

Podaci su prikupljeni putem jedne fokus-grupne diskusije i jednog individualnog intervjua. Fokus-grupna diskusija trajala je približno 100 minuta i realizovana je u prostorijama omladinskog kluba u Beogradu, u okviru redovne klupske aktivnosti, što je omogućilo sprovođenje istraživanja u učesnicima poznatom i podržavajućem okruženju (Krueger & Casey, 2015).

Diskusija je vođena prema polustrukturisanom vodiču koji je obuhvatao teme ličnog razvoja, obrazovanja i zapošljivosti, kao i građanskog učešća. Fokus-grupna diskusija moderirana je uz podsticanje ravnomernog učešća svih prisutnih i otvorenog iznošenja iskustava i stavova. Individualni intervjui sprovedeni su radi produbljivanja tema identifikovanih tokom fokus-grupne diskusije i dopune prikupljenih podataka.

Fokus-grupna diskusija i individualni intervju su audio-snimani uz saglasnost učesnika, a prikupljeni materijal je potom transkribovan za potrebe analize.

Istraživanje je sprovedeno u skladu sa osnovnim etičkim principima rada sa mladima i ranjivim grupama. Učesnicima je pre učešća objašnjena svrha istraživanja, način korišćenja prikupljenih podataka i pravo da u bilo kom trenutku odustanu od učešća bez negativnih posledica. Svi učesnici dali su informisani pristanak, uz obezbeđivanje anonimnosti i poverljivosti podataka. Istraživanje je realizovano u sigurnom i kontrolisanom okruženju, uz dostupnost stručnih saradnika radi obezbeđivanja emocionalne sigurnosti učesnika.

Analiza podataka sprovedena je primenom tematske analize (Braun & Clarke, 2006). Proces analize obuhvatao je više faza: višestruko čitanje transkribovanog materijala, inicijalno kodiranje relevantnih segmenata, grupisanje kodova u tematske celine i identifikovanje transverzalnih tema koje se ponavljaju kroz podatke. Analiza je bila teorijski informisana, ali otvorena za pojavu novih tema koje su proistekle iz iskaza učesnika. U cilju povećanja kredibiliteta nalaza analiza je uključivala razmenu interpretacija između istraživača. Nalazi su interpretirani uz uvažavanje značenja koja učesnici pridaju sopstvenim životnim okolnostima.

Rezultati

Analizom podataka prikupljenih tokom fokus-grupne diskusije i individualnog intervjuja identifikovane su tri glavne tematske celine: (1) lični razvoj i psihosocijalni izazovi, (2) obrazovanje i zapošljivost i (3) građansko učešće i osećaj pripadnosti zajednici. Pored navedenih oblasti, kao međusektorska tema izdvojila se finansijska nestabilnost, koja prožima sve aspekte iskustava učesnika.

Učesnici su u velikoj meri isticali izazove povezane sa ličnim razvojem, samopouzdanjem i emocionalnim funkcionisanjem. Česta tema bilo je odsustvo stabilne porodične podrške i roditeljskih figura, što su učesnici dovođili u vezu sa osećajem nesigurnosti, niskim samopouzdanjem i teškoćama u uspostavljanju poverenja u druge. Iskustva institucionalnog ili hraniteljskog staranja opisivana su kao oblik života koji je zahtevao rano osamostaljivanje i razvijanje strategija oslanjanja na sopstvene kapacitete u uslovima ograničene ili prekinute podrške. Jedan od učesnika to je opisao rečima: „Život u domu te očvrstne i nauči da se oslanjaš sam na sebe”. Pojedini učesnici govorili su i o iskustvima fizičkog i psihološkog vršnjačkog nasilja tokom školovanja, koja su imala dugoročne posledice po njihovu komunikaciju i društveno funkcionisanje, često praćene osećajem stigmatizacije i različitosti u odnosu na vršnjake. Kako je jedan od učesnika naveo: „Ceo život imam osećaj da se borim sam sa sobom i sa svima oko sebe”. U narativima učesnika prepoznaju se strategije samooslanjanja koje se razvijaju kao odgovor na odsustvo stabilne podrške, često praćene socijalnim povlačenjem i teškoćama u uspostavljanju poverenja.

U oblasti obrazovanja i zapošljivosti učesnici su ukazali na niz prepreka koje otežavaju planiranje i ostvarivanje profesionalnih ciljeva. Finansijska nestabilnost i materijalna nesigurnost identifikovane su kao ključni faktori koji utiču na motivaciju za nastavak obrazovanja, učešće u dodatnim obukama i planiranje karijere. Pojedini učesnici naveli su da su zbog statusa korisnika socijalne pomoći ili drugih administrativnih ograničenja bili sprečeni da legalno rade, što ih je u pojedinim slučajevima usmeravalo ka neformalnim oblicima zapošljavanja. Česte promene škole, prekidi u obrazovanju i nedostatak kontinuirane podrške dodatno su otežavali njihove obrazovne putanje. Jedan od učesnika je istakao: „Završavam fakultet, ali ne znam šta me realno čeka posle i ko može da mi pomogne u tome”. Učesnici su pokazali izraženu potrebu za praktičnim, fleksibilnim i iskustveno zasnovanim oblicima učenja. Posebno su vrednovali vršnjačko učenje, mentorsku podršku i individualno karijerno savetovanje. Standardizovani programi i radionice, naročito oni koji se ponavljaju bez prilagođavanja individualnim potrebama, percipirani su kao relativno nedovoljno efikasni. Obrazovne i profesionalne putanje učesnika opisivane su kao fragmentisane i snažno uslovljene strukturnim ograničenjima i nedostatkom sistemske podrške.

Kada je reč o građanskom učešću i participaciji u zajednici, učesnici su često izražavali teškoće u prepoznavanju sopstvene uloge i mogućnosti za aktivno uključivanje. Institucije su doživljavane kao udaljene, nedostupne ili nezainteresovane za potrebe mladih, što je doprinosilo niskom nivou poverenja u formalne oblike participacije. Učesnici su navodili da se njihovo mišljenje često ne uvažava, a da su oblici učešća simbolični i bez stvarnog uticaja na donošenje odluka. Ekonomska nesigurnost dodatno je ograničavala mogućnosti za volontiranje i angažman u zajednici, jer su mladi bili primorani da prioritet daju osnovnim egzistencijalnim potrebama. Ipak, uprkos navedenim preprekama, učesnici su pokazali spremnost za uključivanje u aktivnosti koje su percipirali kao smislene i podržavajuće, naročito u okviru omladinskih klubova, nevladinih organizacija i programa vršnjačke edukacije. Posebno pozitivna iskustva vezivana su za uloge vršnjačkih mentora i facilitatora, koje su doprinosile jačanju osećaja kompetentnosti, pripadnosti zajednici i percepcije sopstvenog doprinosa zajednici. Jedan od učesnika je naveo: „Kad sam radio sa mlađima i pomagao im, prvi put sam imao osećaj da stvarno vredim i da nekome značim”. U iskazima učesnika uočava se razlika između formalnih mehanizama participacije i njihovih stvarnih mogućnosti da utiču na procese donošenja odluka, uz isticanje značaja neformalnih oblika učešća kao prostora za razvoj osećaja pripadnosti i kompetentnosti.

Kao dominantna međusektorska tema, finansijska nestabilnost provlačila se kroz sve oblasti diskusije. Ona je uticala na lični razvoj, obrazovne izbore, zapošljivost i mogućnosti za građansko učešće, često primoravajući mlade da se fokusiraju na kratkoročno preživljavanje umesto dugoročno planiranja.

Istovremeno, uprkos brojnim izazovima, u iskazima učesnika prisutni su opisi prilagođavanja nepovoljnim životnim okolnostima, često kroz strategije koje istovremeno omogućavaju funkcionisanje, ali i ograničavaju oslanjanje na druge i pristup podršci.

Diskusija

Nalazi ovog istraživanja ukazuju na međusobno povezane dimenzije socijalne isključenosti mladih tokom procesa osamostaljivanja i potvrđuju njenu višedimenzionalnu i kumulativnu prirodu. Identifikovani obrasci finansijske nestabilnosti, prekinutih obrazovnih putanja, psihosocijalnih izazova i niskog nivoa poverenja u institucionalne oblike podrške u velikoj meri su u skladu sa teorijskim pretpostavkama i nalazima ranijih istraživanja (Furlong, 2006; Silver, 1994), ali ih dodatno produbljuju kroz uvid u subjektivna značenja koja mladi pridaju sopstvenim iskustvima.

U tom okviru, finansijska nestabilnost izdvaja se kao dominantna međusektorska tema. Ovaj nalaz je u skladu sa ranijim studijama koje ukazuju da ekonomska nesigurnost predstavlja jedan od ključnih mehanizama reprodukcije socijalne isključenosti mladih, naročito onih sa slabom porodičnom i institucionalnom podrškom (Eurofound, 2012; Furlong, 2006; Luke et al., 2025). Međutim, nalazi ovog istraživanja dodatno ukazuju da finansijska nestabilnost ne deluje isključivo kao materijalno ograničenje, već kao faktor koji oblikuje motivaciju, samopouzdanje i sposobnost dugoročnog planiranja, čime direktno utiče na tok tranzicije ka odraslom dobu. Na taj način potvrđuju se teorijske pretpostavke o produženim i fragmentisanim tranzicijama mladih u savremenim društvenim kontekstima (Arnett, 2000; Walther, 2006), ali se istovremeno naglašava međusektorski karakter socijalne isključenosti, u okviru kojeg se ekonomski faktori prepliću sa obrazovnim, psihosocijalnim i institucionalnim dimenzijama. U tom smislu rezultati ukazuju na potrebu integrisanja elemenata finansijskog osnaživanja u programe podrške mladima sa iskustvom alternativnog staranja.

U oblasti ličnog razvoja i psihosocijalnog funkcionisanja nalazi ukazuju na značaj odsustva stabilnih odnosa i kontinuirane podrške tokom odrastanja. Uočeni obrasci niskog samopouzdanja, socijalnog povlačenja i iskustava vršnjačkog nasilja u skladu su sa ranijim istraživanjima koja ukazuju na povećanu izloženost mladih sa iskustvom alternativnog staranja različitim psihosocijalnim rizicima (Munro et al., 2011; Stein, 2006). Istovremeno, u iskazima učesnika identifikovane su strategije oslanjanja na sopstvene resurse u uslovima ograničene dostupnosti kontinuirane spoljašnje podrške, što je u skladu sa savremenim teorijskim pristupima koji rezilijentnost razumeju kao dinamičan proces nastao u interakciji pojedinca i okruženja (Masten, 2014; Ungar, 2011; van Breda & Reuben, 2025). Međutim, nalazi ovog istraživanja

ukazuju na ambivalentnu funkciju strategija samooslanjanja: dok omogućavaju adaptaciju u nepovoljnim uslovima, istovremeno mogu otežati traženje i prihvatanje podrške u kasnijim fazama života.

Uvidi u oblast obrazovanja i zapošljivosti dodatno osvetljavaju strukturne prepreke sa kojima se mladi suočavaju tokom tranzicije ka tržištu rada. Uočeni prekidi u obrazovanju, nejasne profesionalne perspektive i ograničen pristup karijernom savetovanju u skladu su sa nalazima ranijih istraživanja o fragmentisanim obrazovnim i profesionalnim putanjama mladih u savremenim društvima (Walther, 2006). Istovremeno, rezultati ukazuju na izraženu potrebu za fleksibilnim, praktičnim i iskustveno zasnovanim oblicima učenja, što je u skladu sa savremenim pristupima koji naglašavaju značaj funkcionalnih veština, mentorstva i individualizovane podrške u radu sa mladima u riziku.

Sličan obrazac uočen je i u oblasti građanskog učešća. Nalazi ukazuju na nizak nivo poverenja u institucionalne oblike participacije, što je u skladu sa istraživanjima koja pokazuju da mladi u riziku od socijalne isključenosti formalne mehanizme odlučivanja često percipiraju kao udaljene, nedostupne ili simbolične, bez stvarnog uticaja na procese donošenja odluka (Walther, 2006). Nasuprot tome, pozitivna iskustva učesnika vezana za učešće u omladinskim klubovima, organizacijama civilnog društva i vršnjačkim programima ukazuju da neformalni i participativni prostori u zajednici predstavljaju važan resurs za jačanje osećaja pripadnosti, lične kompetentnosti i društvene uključenosti (Lynch et al., 2025). Ovakav jaz između formalnih mehanizama participacije i iskustava mladih ukazuje na ograničenu efektivnost institucionalnih modela u radu sa ranjivim grupama. U tom smislu nalazi dodatno naglašavaju značaj neformalnih oblika participacije kao prostora u kojem mladi mogu ostvariti stvarni osećaj uključenosti i uticaja.

Iako je istraživanje zasnovano na kvalitativnom, eksploratornom dizajnu i ograničenom uzorku, te ne omogućava generalizaciju nalaza, njegova prednost ogleda se u mogućnosti dubinskog sagledavanja subjektivnih iskustava mladih sa iskustvom alternativnog staranja. Korišćenje fokus-grupne metode i participativnog pristupa omogućilo je identifikovanje tema koje verovatno ne bi bile uočene primenom kvantitativnih istraživačkih procedura. Istovremeno, ograničenja istraživanja odnose se na nemogućnost postizanja tematske saturacije, kao i na potencijalni uticaj grupne dinamike na izražavanje učesnika, uključujući i mogućnost pojave socijalno poželjnih odgovora. Dodatno, nalaze je potrebno tumačiti u kontekstu činjenice da je istraživanje sprovedeno u specifičnom urbanom okruženju Beograda, što može uticati na dostupnost resursa i oblika podrške u poređenju sa manjim sredinama ili ruralnim kontekstima.

Uprkos navedenim ograničenjima, dobijeni nalazi imaju značajne implikacije za praksu rada sa mladima u riziku od socijalne isključenosti,

posebno u oblastima obrazovanja i socijalne zaštite. Rezultati ukazuju na potrebu za integrisanim, dugoročnim i individualizovanim oblicima podrške koji prevazilaze fragmentisane i kratkoročne intervencije, naročito u periodu nakon izlaska iz sistema alternativnog staranja. Poseban značaj imaju mentorski zasnovani programi, vršnjačka podrška i participativni modeli rada koji omogućavaju mladima da aktivno učestvuju u oblikovanju podržavajućih aktivnosti. Ovakvi pristupi mogu doprineti jačanju funkcionalnih veština, socioemocionalnih kompetencija i aktivnog učešća u zajednici, kao i razvoju održivijih i efikasnijih modela podrške u tranziciji ka odraslom dobu.

Zaključak

Cilj ovog istraživanja bio je da se, primenom kvalitativnog pristupa, sagledaju iskustva, percepcije i potrebe mladih u riziku od socijalne isključenosti u oblastima ličnog razvoja, obrazovanja i zapošljivosti, kao i građanskog učešća, iz perspektive samih mladih sa iskustvom alternativnog staranja. Nalazi istraživanja ukazuju da se socijalna isključenost u ovom kontekstu ispoljava kao višedimenzionalan i međusobno povezan proces, u kojem se prepliću ekonomski, obrazovni, psihosocijalni i institucionalni faktori.

Poseban doprinos rada ogleda se u identifikovanju finansijske nestabilnosti kao centralne međusektorske dimenzije koja oblikuje različite aspekte životnih iskustava mladih, ali i u uvidu u načine na koje mladi razvijaju strategije prilagođavanja u uslovima ograničene podrške. Nalazi ukazuju da strategije samooslanjanja imaju dvostruku funkciju: omogućavaju funkcionisanje u nepovoljnim uslovima, ali istovremeno mogu otežati traženje i prihvatanje pomoći, što ukazuje na njihovu ambivalentnu ulogu u procesu osamostaljivanja.

U odnosu na postojeća istraživanja, ovaj rad doprinosi pomeranju fokusa sa objektivnih ishoda tranzicije ka subjektivnim značenjima i interpretacijama koje mladi pridaju sopstvenim iskustvima. Time se dodatno osvetljavaju mehanizmi kroz koje se socijalna isključenost i obrasci prilagođavanja oblikuju u konkretnim životnim okolnostima.

Iako nalazi ne omogućavaju generalizaciju, oni pružaju osnovu za dalja istraživanja koja bi mogla detaljnije ispitati ove procese u različitim društvenim i institucionalnim kontekstima. Istovremeno, rezultati ukazuju na značaj razvoja integrisanih, dugoročnih i individualizovanih pristupa podrške koji prepoznaju i kapacitete i ograničenja mladih u procesu osamostaljivanja. U tom smislu nalazi dodatno ukazuju na potrebu za razvojem održivih i sistemskih modela tranzicije podrške koji bi obezbedili kontinuitet podrške mladima nakon izlaska iz sistema alternativnog staranja, kao kritičnog perioda njihove tranzicije ka samostalnom životu.

Literatura

- Arnett, J. J. (2000). Emerging adulthood: A theory of development from the late teens through the twenties. *American Psychologist*, 55(5), 469–480. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.55.5.469>
- Brady, E., Boddy, J., Cahill, L., Gilligan, R., Holt, S., & Parker, S. (2025). *Care leavers: 10 years on. A narrative rapid review*. Trinity College Dublin, University of Sussex. <https://doi.org/10.25546/110826>
- Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77–101. <https://doi.org/10.1191/1478088706qp063oa>
- Courtney, M. E., & Dworsky, A. (2006). Early outcomes for young adults transitioning from out-of-home care in the USA. *Child & Family Social Work*, 11(3), 209–219. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2206.2006.00433.x>
- Creswell, J. W., & Poth, C. N. (2018). *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five approaches* (4th ed.). Sage.
- Eurofound. (2012). *NEETs – Young people not in employment, education or training: Characteristics, costs and policy responses in Europe*. Publications Office of the European Union. <https://doi.org/10.2806/41578>
- Furlong, A. (2006). Not a very NEET solution: Representing problematic labour market transitions among early school-leavers. *Work, Employment and Society*, 20(3), 553–569. <https://doi.org/10.1177/0950017006066995>
- Furlong, A. (2013). *Youth studies: An introduction* (2nd ed.). Routledge.
- Häggman-Laitila, A., Saloekkilä, P., & Karki, S. (2018). Transition to adult life of young people leaving foster care: A qualitative systematic review. *Children and Youth Services Review*, 95, 134–143. <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2018.10.017>
- Krueger, R. A., & Casey, M. A. (2015). *Focus groups: A practical guide for applied research* (5th ed.). Sage.
- Lerner, R. M., Lerner, J. V., Almerigi, J. B., Theokas, C., Phelps, E., Gestsdóttir, S., Naudeau, S., Jeličić, H., Alberts, A. E., Ma, L., Smith, L. M., Bobek, D. L., Richman-Raphael, D., Simpson, I., Christiansen, E. D., & von Eye, A. (2005). Positive youth development, participation in community youth development programs, and community contributions of fifth-grade adolescents. *Journal of Early Adolescence*, 25(1), 17–71. <https://doi.org/10.1177/0272431604272461>
- Levitas, R., Pantazis, C., Fahmy, E., Gordon, D., Lloyd, E., & Patsios, D. (2007). *The multidimensional analysis of social exclusion*. Department for Communities and Local Government.
- Luke, N., Kelly, Á. R., Arian, A., Armstrong, J., Maddock, E., Marvilha, L., Walker-Hylton, C., & Donohoe, H. (2025). Measuring success for care leavers in England: Whose definition counts? *Youth*, 5(4), 107. <https://doi.org/10.3390/youth5040107>
- Lynch, A., Friel, S., Munro, E. R., Sultana, M., Hamilton, C. J., & Kerridge, G. (2025). Developing care experienced young peoples' participation as peer researchers in an inter-disciplinary study: Applying the 'ability-motivation-opportunity' framework. *European Journal of Social Work*, 28(4), 782–797. <https://doi.org/10.1080/13691457.2024.2424980>
- Masten, A. S. (2014). *Ordinary magic: Resilience in development*. Guilford Press.
- Munro, E. R., Lushey, C., Ward, H., & Holmes, L. (2011). *Evaluation of the Staying Put: 18+ family placement programme*. Department for Education.
- Patton, M. Q. (2015). *Qualitative research & evaluation methods* (4th ed.). Sage.

- Sánchez-Padilla, R., Tarín Cayuela, M., & Viera Abelleira, A. M. (2025). Transition to adulthood for young people leaving state care: The impact of the emancipation network on their autonomy and well-being. *Children and Youth Services Review*, 173, 108297. <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2025.108297>
- Silver, H. (1994). Social exclusion and social solidarity: Three paradigms. *International Labour Review*, 133(5–6), 531–578.
- Stein, M. (2006). Research review: Young people leaving care. *Child & Family Social Work*, 11(3), 273–279. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2206.2006.00439.x>
- Taylor, D., Albers, B., Mann, G., Lewis, J., Taylor, R., Mendes, P., Macdonald, G., & Shlonsky, A. (2024). Systematic review and meta-analysis of policies and interventions that improve health, psychosocial, and economic outcomes for young people leaving the out-of-home care system. *Trauma, Violence, & Abuse*, 25(5), 3534–3554. <https://doi.org/10.1177/15248380241253041>
- Ungar, M. (2011). The social ecology of resilience: Addressing contextual and cultural ambiguity of a nascent construct. *American Journal of Orthopsychiatry*, 81(1), 1–17. <https://doi.org/10.1111/j.1939-0025.2010.01067.x>
- van Breda, A. D., & Reuben, S. (2025). Theories used to explain care-leavers' journey out of care: A scoping review. *PLOS ONE*, 20(6), e0325776. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0325776>
- Walther, A. (2006). Regimes of youth transitions: Choice, flexibility and security in young people's experiences across different European contexts. *Young*, 14(2), 119–139. <https://doi.org/10.1177/1103308806062737>

Transition to independence among young people with experience of alternative care: A qualitative insight into social exclusion and the transition to adulthood

Branislava B. Popović Ćitić^a, Ana S. Paraušić Marinković^b,
Dragana M. Bogičević^a, Lidija S. Bukvić^a

^a University of Belgrade – Faculty of Special Education and Rehabilitation, Belgrade, Serbia

^b University of Belgrade – Faculty of Security Studies, Belgrade, Serbia

Introduction. Social exclusion of young people represents a complex and multidimensional process that particularly affects those with experience of alternative care. During the transition to adulthood, these young people face cumulative educational, economic, and psychosocial challenges that may limit their developmental and participatory opportunities. **Objective.** The aim of this study was to analytically explore the experiences, perceptions, and needs of young people at risk of social exclusion in the domains of personal development, education, employability, and civic participation from their own perspective. **Method.** The study was conducted using a qualitative, exploratory research design. Data were collected through one focus group discussion with ten young people aged 15 to 25 with experience of alternative care, complemented by an individual interview. Data were analyzed using thematic analysis. **Results.** The findings indicate that financial instability is a central cross-cutting theme influencing various aspects of

participants' lives. Key challenges were identified in relation to personal development and psychosocial functioning, disruptions in education, uncertain transitions to employment, and low levels of trust in institutional forms of civic participation. At the same time, participants' narratives revealed self-reliance strategies which, although enabling functioning in adverse conditions, may also have limiting effects by constraining help-seeking and reliance on external support. *Conclusion.* The findings highlight the importance of integrated, flexible, and participatory approaches in working with youth at risk of social exclusion, which both recognize young people's capacities and address the structural constraints shaping their life circumstances. The contribution of this study lies in providing empirically grounded insights into young people's experiences from their own perspective.

Keywords: social exclusion, transition to independence, alternative care, qualitative research, focus groups

PRIMLJENO: 06.04.2026.

PRIHVAĆENO: 17.07.2026.